

Gerrit Voerman, 'Ten strijde tegen de eigen geest', in: *Socialisme & Democratie*, 64 (2007), no. 7/8, 43-51.

'Hoe moet de PvdA zich verhouden tot haar concurrenten op rechts en op links, in het bijzonder de SP?'¹ De commissie-Vreeman stelt de brandende vraag wel, maar beantwoordt die niet. In het onderstaande zal ik als buitenstaander – die noch lid is van de PvdA, noch van de SP, maar beide partijen wel beroepsmatig volgt – een poging doen om een antwoord te geven.

Het is niet de eerste keer dat ik in de gelegenheid ben gesteld om aan te geven op welke wijze de PvdA het beste de SP tegemoet kan treden. In 1994, nadat de SP bij de gemeenteraadsverkiezingen van zeventig naar 126 zetels was gegaan en twee maanden later met twee zetels haar debuut in de Tweede Kamer had gemaakt, vroeg de redactie van *Lokaal bestuur* mij om mijn gedachten hierover op een rij te zetten.² 'Welke houding dient de PvdA nu tegenover deze concurrent aan te nemen?', zo vroeg ik mij af. Het antwoord dat volgde, mag ter relativering dienen van mijn aanbevelingen in deze bijdrage: 'Om te beginnen dient het succes van de SP niet te worden overschat. De electorale opmars van de SP mag dan klinken als een klok, maar ze moet ook weer niet overdreven worden.' Op dat moment was dat een terechte opmerking, aangezien de PvdA 1.761 zetels in de gemeenteraden bekleedde en 37 in de Tweede Kamer, en de SP 126 respectievelijk twee. Anno 2007 is het advies een understatement van de eerste orde: volgens recente opiniepeilingen is de SP momenteel net zo groot als de PvdA. Wie had dit kunnen voorzien?

In het onderstaande zal eerst in een verklaring worden gegeven voor de uitzonderlijke electorale opmars van de SP. Daarna komt de vraag aan de orde hoe de PvdA zich tegenover de SP zou kunnen opstellen.

Het succesverhaal van de SP

Als verklaring voor het electorale succes van de SP in 1994 noemde ik destijds drie onderling met elkaar samenhangende factoren: activisme, populisme en anti-PvdA-sentiment. Tot op zekere hoogte zijn deze determinanten anno 2007 nog steeds van toepassing. Wel kon er al snel één aan worden toegevoegd die ten tijde van het parlementaire debuut nog niet zo zichtbaar was: het authentiek overkomende optreden van partijleider Jan Marijnissen (dat hier grotendeels buiten beschouwing blijft). Recentelijk is er nog een nieuw element bijgekomen: de sociaal-democratisering van de SP, waarmee zij aan electorale aantrekkingskracht – zeker onder de kiezers van de PvdA – heeft gewonnen.³

Activisme

Het de SP zo kenmerkende activisme kan vanuit haar ontstaansgeschiedenis verklaard worden. De partij stamt af van de maoïstische oppositie in de Communistische Partij van Nederland (CPN), die rond het midden van de jaren zestig werd geroyeerd. Tot het einde van de jaren zeventig richtte de SP zich op Mao en China. Toen zij vervolgens de maoïstische retoriek overboord zette, bleef zij zich in haar strijd tegen het kapitalisme op de zogeheten 'massa-lijn' van Mao Tse-toeng oriënteren. Dit leerstuk verplichtte de revolutionairen goed te luisteren naar het volk, zo leerde Mao in *het Rode Boekje*: '...neem de denkbeelden van de massa, verander ze door studie in geconcentreerde en samenhangende denkbeelden, breng ze weer onder de massa en propageer en verklaar ze en beproef de juistheid van deze denkbeelden in de door de massa gevoerde acties.' Aan deze opdracht van Mao gaf de SP uitvoering door het oprichten van 'massa-organisaties' en

het opzetten van allerlei acties in wijken en bedrijven tegen concrete misstanden als huurverhogingen, milieuvervuiling en dergelijke. In 1978 richtte de partij de nog altijd bestaande ‘SP-Hulp- en Informatiedienst’ op, waarbij iedereen (ook niet-partijleden) terecht kan met juridische vragen met betrekking tot bijvoorbeeld huisvesting, uitkeringen of belastingen. Deze directe, op de buurt gerichte belangenbehartiging en persoonlijke advisering betaalde zich bij de raadsverkiezingen uit: in gemeenten waar de SP actief was, wist de partij doorgaans tot de gemeenteraad door te dringen.

Tot op de dag van vandaag is de SP niet alleen in de volksvertegenwoordigende lichamen, maar ook daarbuiten actief – veel meer dan de andere politieke partijen. Op een aantal fronten voert de partij campagne, zoals bijvoorbeeld tegen het gebruik van asbest, de marktwerking in de zorg, de aantasting van de Biesbosch, de verminderde dienstverlening van de Nederlandse Spoorwegen of de plezierjacht. De leden van de SP lijken meer dan die van de andere partijen bereid de handen uit de mouwen te steken: in een onderzoek dat de partij in 2005 onder haar leden hield, bleek dat maar liefst 42 procent zich voor de partij wilde inzetten.⁴ Actuele vergelijkbare cijfers van de PvdA zijn niet voorhanden. Uit het laatst gehouden, uit 1999 daterende ledenonderzoek blijkt evenwel dat gemiddeld twintig procent van de leden tot vijf uur per maand voor de partij in de weer is en vijftien procent meer dan vijf uur.⁵ Al met al komt het erop neer dat ruim eenderde van de PvdA-leden actief is, wat minder is dan het SP-percentage.⁶ In de PvdA betekent dat ‘actief zijn’ overigens vooral het bekleden van bestuursfuncties en veel minder het participeren in buitenparlementaire acties, zoals bij de SP veel het geval is.

Het relatief grote potentieel van actieve leden is één van de sterke punten van de SP. Haar mobilisatievermogen – waarvan ze opnieuw een proeve gaf in de referendumcampagne tegen de Europese grondwet in 2005 – maakt andere partijen wel eens jaloers. Door de grotere participatie van haar leden is de maatschappelijke zichtbaarheid van de SP veel groter dan die van de PvdA en de andere partijen, die hun bekendheid vrijwel uitsluitend danken aan hun politiek-parlementaire werkzaamheden. De ouderwets aandoende inzet van vrijwilligers combineert de SP met een uiterst professioneel gebruik van haar media, zoals fraai vorm gegeven drukwerk en speciaal opgezette websites.

Populisme

Naast het activisme heeft de SP sinds haar oprichting ook een populistische trek gekend. Ook dat kenmerk zat in het maoïstische concept van de massa-lijn besloten. De SP beschouwde zich als de ‘stem des volks’, die beter dan de gevestigde politieke elite in staat was te weten wat er onder de volksmassa’s leefde. Deze pretentie stoelde op haar toepassing van de massa-lijn. De SP bewoog zich naar eigen zeggen in de massa ‘als een vis in het water’, waardoor zij – in tegenstelling tot de wereldvreemd geworden gevestigde partijen – contact had met en kennis kon nemen van de wil van het ‘gewone’ volk (lange tijd wilde dat zeggen: de arbeiders). Uitgangspunt voor de activiteiten en de opstelling van de SP was de in de wijken en buurten gepeilde mening van de ‘gewone’ man – of althans de perceptie die de SP daarvan had. Deze mening werd daarna min of meer tot richtsnoer voor verder handelen verheven. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in toentertijd geruchtmakende brochures over feminisme (1980) en gatarbeid (1983).

De SP was van meet af aan zeer beducht voor stellingnames die haar van de bevolking konden isoleren. De partij voerde slechts uit wat het volk eiste, want ‘het gaat er niet om wat wij vinden, maar wat de mensen van ons willen’, zo zei Marijnissen al in 1974. Deze instelling vormt tevens de verklaring voor het enorme aanpassingsvermogen van de SP op ideologisch en programmatisch terrein in de afgelopen decennia, dat uiteindelijk resulteerde in de sociaal-democratisering van de partij.⁷ Op cruciale momenten in haar

geschiedenis was de partij bereid afstand te doen van opvattingen die een barrière konden vormen voor het winnen van nieuwe aanhang. Dat was bij de reeds genoemde demaoïsatie aan het einde van de jaren zeventig het geval, en opnieuw in de periode rond 1990. In de jaren tachtig was de electorale steun van de SP op lokaal niveau steeds toegenomen, maar bij de Tweede-Kamerverkiezingen kwam zij adem tekort. Toen in 1989 de landelijke doorbraak opnieuw uitbleef, besloot de SP tot een nieuwe lijn. Het beeld van lokale actiepartij moest worden ingeruild voor een helder nationaal profiel. Verder schrapte het partijcongres na de ondergang van het communisme in Oost-Europa en de Sovjet-Unie in 1991 het begrip marxisme-leninisme, omdat het te veel verwarring zou wekken. Volgens Marijnissen, die inmiddels partijvoorzitter was geworden, was 'het etiket langzamerhand als een molensteen om onze nek gaan hangen. Wil de SP ook na het jaar 2000 nog betekenis hebben, dan moeten we dat nu aanpassen'.⁸

Het populisme van de SP was op twee niveaus werkzaam. In de eerste plaats werkte het zoals beschreven in op de politiek-ideologische koers van de partij. De neiging van de SP om nauwe aansluiting te houden of te vinden bij delen van de samenleving leidde ertoe dat de partij zo nodig haar beginselen ingrijpend aanpaste. Daarnaast was de populistische oriëntatie van invloed op haar electorale opstelling. Dit bleek overduidelijk bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994, toen de SP met haar tegen de gevestigde partijen gerichte campagne – 'stem tegen, stem SP' – eindelijk tot het parlement doordrong. Ook in 1998 deed de partij onder dit motto aan de Kamerverkiezingen mee. In 2002 heeft de SP haar electorale strategie ingrijpend gewijzigd. Omdat de partij in een aantal gemeenten wethouders leverde en zich ook op landelijk niveau voor het dragen van regeringsverantwoordelijkheid uitsprak, rilde zij de negatieve, tegen de 'Haagse' politiek gerichte campagneleus 'stem tegen' in voor het positieve 'stem voor, stem SP'. Toch is de SP dankzij haar acties tegen allerlei misstanden en haar verzet tegen de Europese grondwet in 2005 het karakter van 'protestpartij' niet kwijtgeraakt. Dat zal ook niet de bedoeling zijn, omdat de partij zich hiermee sterk onderscheidt van de andere politieke partijen.

Sociaal-democratisering

De populistische inslag van de SP deed zich in de jaren negentig op ideologisch niveau opnieuw gelden. Na Mao en Lenin zette de partij in de loop van dat decennium ook Marx als boegbeeld overboord. Het socialisme van de SP kreeg in deze periode geleidelijk aan een sterkere morele invulling. In plaats van het gemeenschapsbezit van de productiemiddelen kwam de trits menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid van mensen, en solidariteit tussen mensen centraal te staan. Tegelijkertijd verdween het begrip 'socialisme' als zodanig naar de achtergrond; in het verkiezingsprogramma van 1994 kwam de term in het geheel niet meer voor. Deze veranderde invulling en positie van het socialisme werd in 1999 vastgelegd in een nieuw beginselprogramma, *Heel de mens* geheten. Volgens toenmalig partijsecretaris Tiny Kox was de aanpassing bedoeld 'om een brug te slaan naar mensen die in het verleden wellicht goede gronden hadden om zich niet bij ons aan te sluiten'.⁹

In *Heel de mens* werd het socialisme door de SP niet langer gedefinieerd als de uitkomst van een objectief, wetmatig historisch proces; het was voor haar zelfs niet meer een richtinggevend perspectief. De partij stelde expliciet dat het socialisme geen blauwdruk was voor een toekomstige samenleving, noch een 'heilsprofetie' die volstond met de belofte dat het achter de horizon allemaal beter was. De SP beschouwde zichzelf nog wel als op weg naar een 'betere wereld', maar stapte af van het bepalende leerstuk van het socialisme dat de rechtvaardige maatschappij zou zijn bereikt wanneer de productiemiddelen waren vergemeenschappelijkt. Doordat het socialisme van de SP niet langer materieel bepaald was, maar een meer moreel en ethisch karakter kreeg, werd het

electorale potentieel van de partij in beginsel groter. Stemmen op de SP betekende niet langer instemmen met een marxistische zienswijze (al zal lang niet iedere kiezer zich dit hebben gerealiseerd), maar het delen van bepaalde waarden en normen.

Deze laatste ideologische facelift leidde tot de sociaal-democratisering van de SP. De partij streeft, zoals gezegd, niet langer de socialisatie of planning van de productie na, maar versterking van de sociale verzorgingsstaat en regulering van de markt, met iets meer overheidsinvloed dan tegenwoordig. Daarbij komt dat de SP de parlementaire democratie principieel heeft aanvaard. Deze positie is kenmerkend voor de naoorlogse sociaal-democratie.¹⁰ De SP zelf is het overigens met deze aanduiding feitelijk eens: 'Met het typeren van de SP als *sociaal-democratisch* is... niets mis, mits de aanduiding *sociaal-democratisch* + is', aldus Kox, momenteel voorzitter van de Eerste-Kamerfractie van de SP.¹¹

Anti-PvdA-opstelling

Of de partij nu maoïstisch, leninistisch of marxistisch was, de SP heeft gedurende haar hele bestaan altijd de PvdA heftig gekritiseerd.¹² De voorbeelden daarvan liggen voor het oprapen ('Partij van de Afbraak'). Als volbloed bestuurderspartij met soms regenteske trekken was de PvdA natuurlijk kwetsbaar voor de populistische kritiek van de activistische SP.

Ook de 'sociaal-democratische' SP richt haar pijlen op de PvdA. Het lijkt een paradox, maar dat is het niet, omdat de SP zich geenszins identificeert met de hedendaagse sociaal-democratie (in haar ogen is de PvdA tegenwoordig hooguit sociaal-liberaal), maar met haar verschijningsvorm uit de jaren zeventig en daarvoor. De afgelopen tijd ondernam de SP bewuste pogingen om het erfgoed van de PvdA naar zich toe te trekken. Zij plaatste zichzelf in de sociaal-democratische traditie van Troelstra, Drees en Den Uyl. Het door de laatste geleide kabinet werd in de jaren zeventig door de SP verketterd, maar kan nu op waardering en bewondering rekenen – zoals van Ronald van Raak, voormalig directeur van het Wetenschappelijk Bureau van de SP en tegenwoordig lid van de Tweede Kamer: 'het kabinet-Den Uyl is er... in geslaagd om te investeren in onderwijs en sociale zekerheid... Den Uyl was geliefd... Zijn politiek van kleine stapjes ging steeds gepaard met een perspectief op een betere toekomst.'¹³

Wat te doen?

De combinatie van activisme, populisme, aanpassingsvermogen, sociaal-democratisering en anti-PvdA-sentiment vormt in belangrijke mate de verklaring van het succes van de SP. Niet te veronachtzamen is verder, zoals vermeld, de rol van Marijnissen. De partijleider komt authentiek over, is een scherp debater en een gewiekst oppositievoerder die zich gretig als het morele geweten van de PvdA opwerpt. Aan de andere kant is ook de opstelling van de PvdA van belang geweest. Zij is zich sinds de jaren tachtig aanzienlijk gematigder en pragmatischer gaan opstellen, mede doordat ze van 1989 tot 2002 regeringsverantwoordelijkheid droeg. De trek van de PvdA in de richting van het politieke midden bood de SP electorale mogelijkheden, die deze partij zeer professioneel heeft uitgebuit. Het van oorsprong maoïstische splintergroepje heeft het ver gebracht: van paria in de Nederlandse politiek tot een partij die momenteel wat betreft kiezers- en ledenaanhang weinig meer onderdoet voor de PvdA

Evenals de PvdA werd dus ook de SP gematigder en pragmatischer – niet langer socialistisch, maar geleidelijk aan meer sociaal-democratisch, zij het nog altijd wel radicaler dan de PvdA. Het vervagen van de ideologische verschillen met de SP maakt de opstelling

van de PvdA er niet eenvoudiger op. Welke houding dient de PvdA nu tegenover deze concurrent aan te nemen? Het komt mij voor dat een drietal zaken van belang is: het normaliseren van de onderlinge betrekkingen, de integratie van de SP in het politiek-bestuurlijke systeem en een heldere profilering van de PvdA tegenover de SP (zoals die partij dat omgekeerd ook tegenover haar doet).

Normaliseren

In de eerste plaats zou de PvdA de relaties met de SP moeten normaliseren. In het verleden kostte het onderhouden van gewone betrekkingen de partij de grootst mogelijke moeite, hetgeen ook wel verklaarbaar was gezien de campagne die de SP van meet af aan tegen de PvdA voerde. De in 1994 aangetreden fractievoorzitter Jacques Wallage erkende 'als één van de weinigen' in de Tweede-Kamerfractie de betekenis van de opkomst van de SP, aldus fractiegenoot Bert Middel achteraf. 'Hij waardeerde met name Jan Marijnissen.' Wallages in 1998 aangetreden opvolger Ad Melkert had 'helemaal niets... met de SP, die hij ten onrechte als een stelletje politieke agitators beschouwde'.¹⁴ Onder Melkerts leiding werd de SP genegeerd, wat overigens niet betekende dat er in het geheel geen samenwerking mogelijk was. Middel kreeg van zijn fractievoorzitter 'meermalen' de ruimte om met de SP zaken te doen. Na het aantreden van Wouter Bos in de herfst van 2002 verbeterde de verstandhouding aanmerkelijk. Dat beide partijen nu in de oppositie zaten en gezamenlijk het sociaal-economische beleid van de centrum-rechtse kabinetten-Balkenende bestreden, zal daaraan mede ten grondslag hebben gelegen. De verkiezingscampagne van de SP in het najaar van 2006 was veel minder tegen de PvdA gericht dan campagnes uit het verleden, ongetwijfeld vanwege de wens van Marijnissen om samen met de PvdA en GroenLinks te gaan regeren.

Nu de PvdA in de regering zit en de SP in de oppositie, is de kans evenwel groot dat de animositeit weer toeneemt. Als onderdeel van een centrum-linkse regeringscoalitie is de PvdA kwetsbaar voor aanvallen uit de hoek van de SP, ook al is die kritiek niet meer socialistisch van inhoud maar 'sociaal-democratisch+'. Een voorbeeld was het prijsschieten van de SP op Bos als minister van Financiën tijdens het Kamerdebat over de topinkomens in april van dit jaar. De sterk in het nadeel van de PvdA gewijzigde onderlinge krachtsverhoudingen en de daarmee gepaard gaande gevoelens van frustratie zouden ook olie op het vuur kunnen gooien. Toch lijkt het verstandig dat de PvdA voorkomt dat de relaties weer zo gespannen raken als in de tijd van Melkert. De partij schiet er niets mee op om een politieke concurrent als de SP te negeren of af te branden wanneer die er wel op uiterst succesvolle wijze in slaagt in te breken in de eigen electorale aanhang – nog even los van de vraag of de PvdA überhaupt om de SP heen kan, gezien het aantal Kamerzetels dat deze partij tegenwoordig bezet. Het verleden heeft bewezen dat een tactiek van ignoreren niet werkt, of zelfs averechts uitpakt. Het uitsluiten van de SP door de PvdA heeft zonder meer in het voordeel van de partij van Marijnissen gewerkt, doordat het de door de SP gekozen positie van buitenstaander bevestigde en versterkte.

De SP is een politieke factor van betekenis geworden, of de PvdA dat nu leuk vindt of niet. Het is beter daarover niet (meer) krampachtig te doen maar dit als een feit te aanvaarden, zoals partijleider Bos doet: 'Tegenover die hopeloze bangigheid kies ik voor zelfvertrouwen, assertiviteit en normalisering van onze verhouding tot de SP. Dat betekent allereerst het onderkennen van de verwantschap. Plus de erkenning van het feit dat wat we ook denken van het "nee"-karakter van de SP, proteststemmen beter aan de linkerzijde terecht kunnen komen dan aan de rechterzijde.'¹⁵

Integreren

In het verlengde van het normaliseren van de onderlinge betrekkingen ligt het integreren

van de SP in het openbaar bestuur. Zoals hierboven reeds werd aangegeven, is de SP lange tijd niet uitgeweest op het dragen van bestuursverantwoordelijkheid. Dit paste immers niet in haar opstelling als protestpartij die zich afzette tegen het politieke establishment.

Tegenwoordig ligt dat anders. De populistische strategie van het protest tegen de gevestigde politieke orde is weliswaar niet geheel verdwenen (zie bijvoorbeeld de campagne tegen de Europese grondwet), maar daarnaast is de bereidheid om mee te besturen sterk toegenomen. Sinds een jaar of tien maakt in een groeiend aantal gemeenten de SP deel uit van het college van burgemeester en wethouders. In 1996 kreeg de SP in haar bakermat Oss de eerste wethouders. Na de raadsverkiezingen in 1998 traden de Socialisten in drie gemeenten tot het college toe; in 2002 in acht en in 2006 in twintig. In zeventien daarvan werkt de SP samen met de PvdA.

De PvdA zou de verdere integratie van de SP in het politieke bestel moeten bevorderen door haar sterker bij het bestuur te betrekken – niet alleen op gemeentelijk niveau, maar ook in de provincies. De PvdA is als vanzelfsprekende bestuurderspartij in de gelegenheid om dat proces te bevorderen. De onderhandelingen over de samenstelling van de colleges van Gedeputeerde Staten dit voorjaar zijn wat dat betreft een gemiste kans geweest. Misschien waren de programmatische eisen van de SP buitensporig, of wilden de andere partijen niet met de traditionele horzel in hun pels samenwerken. Hoe het ook zij: de SP staat in alle provincies buitenspel, terwijl zij de winnaar van de Statenverkiezingen was. Deze bestuurlijke marginalisatie kan alleen maar bijdragen aan het outsider-imago dat de partij electoraal nooit windeieren heeft gelegd. Dat regeringssamenwerking er na de Kamerverkiezingen van 2006 niet in zat, lag voor de hand: wat men ook van het CDA mag vinden, het is begrijpelijk dat die partij er weinig trek in had om zich in een kabinet te laten overvleugelen door de PvdA en de SP.

Overigens is het verstandig dat de PvdA zich niet bij voorbaat rijk rekent door te denken dat zodra de SP bestuursverantwoordelijkheid draagt, haar electorale positie zal afkalven. In vijf van de acht gemeenten waar de SP in 2002 wethouders had gekregen, boekte de partij bij de raadsverkiezingen van maart 2006 winst.¹⁶ In drie van die gemeenten ging de SP er zelfs een kwart (Doesburg) tot een derde (Heerlen, Boxmeer) op vooruit. Opvallend was dat in de twee gemeenten waar de partij verlies leed, de teruggang aanzienlijk was: bijna een derde (in Schijndel) tot een kwart (in Oss).

Profileren

Normaliseren en integreren betekent niet dat de PvdA zich niet zou mogen onderscheiden van de SP, integendeel. In *De scherven opgeveegd* merkt de commissie-Vreeman enkele keren op dat de PvdA zich te weinig heeft geprofileerd ten opzichte van haar radicalere concurrent. De inhoudelijke vernieuwing zou te veel een ‘papieren exercitie’ zijn geweest, met als gevolg dat in de Haagse politiek de verschillen tussen beide partijen te weinig uit de verf kwamen. Tijdens de verkiezingscampagne was er geen duidelijk overzicht van de programmatische meningsverschillen beschikbaar voor de lokale activisten, terwijl die verschillen in de ogen van de PvdA wel degelijk bestonden – ‘op het vlak van interne partijdemocratie, Europa, de toekomst van de verzorgingsstaat en integratie van minderheden’.¹⁷

Het kan zijn dat deze houding van de PvdA nog voortkomt uit haar vroegere reflex de SP te negeren. ‘De afgelopen jaren maakten we de fout het debat met de SP onvoldoende te zoeken’, zo erkende partijleider Bos onlangs.¹⁸ Wijs is dat niet. De PvdA dient juist haar verschillen met de SP helder te accentueren. Haar meer gematigde opvattingen op een aantal terreinen – of verdergaande, zoals bijvoorbeeld met betrekking tot de Europese integratie – moet de partij niet maskeren, maar markeren. Het is beter dat de PvdA zelf, op zakelijke en offensieve wijze, aangeeft waarom zij andere keuzes maakt dan de SP, dan dat

zij het initiatief aan de partij van Marijnissen overlaat en vervolgens moet reageren. Het is daarbij van belang dat de PvdA over een heldere, binnen de partij breed gedragen maatschappijvisie beschikt. Daaraan ontbreekt het echter nogal. Wellicht is dit een onhaalbare eis, gezien de verschillen tussen de sociaal-liberale, meer op het politieke midden georiënteerde stroming en de klassiek sociaal-democratische linkervleugel. Bij voorkeur zou de opstelling van de PvdA tegenover de SP homogeen en consistent moeten zijn, niet alleen op programmatisch terrein, maar ook op strategisch vlak. Dat wil zeggen dat in ieder geval in de partijtop (partijvoorzitter, politiek leider) geen verdeeldheid mag voorkomen over de vraag naar samenwerking met de SP in de regering.

De PvdA zou zich idealiter moeten profileren vanuit het geloof in de eigen partij en het eigen program. Het getuigt bijvoorbeeld van weinig zelfvertrouwen om over een fusie van PvdA en SP te beginnen – nog los van het feit dat zo'n organisatorisch samengaan uiterst onwaarschijnlijk is tussen twee partners waarvan de een in mineur verkeert en de andere in een *winning mood*. 'De PvdA moet niet als een konijn in de lichtbak van de SP kijken, maar haar eigen koers uitzetten', aldus de oud-voorzitter van het FNV, Lodewijk de Waal.¹⁹ Bij die assertiviteit hoort ook dat de PvdA zich weert tegen de pogingen van de SP om zichzelf in de sociaal-democratische traditie te plaatsen en de huidige PvdA daaruit te verbannen.

Slot

Vergeleken bij 1994 is de situatie waarin de PvdA zich nu bevindt, aanzienlijk serieuzer en complexer. Destijds kon de PvdA de winst van de SP nog bagatelliseren, nu is de partij van Marijnissen een niet te loochenen machtsfactor geworden. Destijds kon het enorme verlies van de PvdA nog als een eenmalige gebeurtenis worden gezien, nu is duidelijk dat dit een voorbode was van de teloorgang van de traditionele hegemonie van de PvdA op de linkerzijde van het politieke spectrum. Destijds was de SP in veler ogen een extreme partij die je links kon laten liggen, nu hult de partij zich in de sociaal-democratische mantel waarmee de PvdA zich in de jaren zeventig tooide. De PvdA moet nu ten strijde trekken tegen haar eigen geest – en dat is niet eenvoudig.

Te lang heeft de PvdA de SP genegeerd – niet alleen binnen, maar ook buiten de Tweede Kamer. Het is opvallend dat in de twee partijrapporten die zijn gewijd aan de zware electorale nederlaag van mei 2002, de SP in feite geheel buiten beschouwing is gebleven.²⁰ Kennelijk was de PvdA meer onder de indruk van het rechtse populisme van Pim Fortuyn dan van het linkse populisme van Jan Marijnissen. In het rapport van de commissie-Vreeman is dit wel anders. Uitgebreid komt de SP aan bod; maar wat het antwoord van de PvdA moet zijn, blijft in het vage. Dat is wel te begrijpen. In de eerste plaats is het altijd bijzonder lastig voor een traditionele bestuurderspartij als de PvdA die het compromis moet zoeken, om zich te verdedigen tegen een meer radicale 'flankpartij', een ideologische satelliet die om de partij heencirkelt en haar vanuit alle hoeken onder vuur kan nemen. Het verweer wordt helemaal moeilijk wanneer die flankpartij een politiek radicale opstelling combineert met ideologische gematigdheid. Met andere woorden: een 'socialistische' SP is door de PvdA eenvoudiger te weerstaan dan een sociaal-democratische SP.

Vergeleken bij 1994 is het nu dus nog moeilijker geworden om de vraag te beantwoorden welke houding de PvdA tegenover de SP dient aan te nemen. Toch zijn er wel enkele elementen aan te geven die deel uitmaken van het antwoord. De PvdA zou moeten kiezen voor een meer ontspannen omgang met de SP (hoe moeilijk dat momenteel ook is, nu de ene partij in de regering zit en de andere in de oppositie), al was het maar om haar concurrent de kans te ontnemen zich als outsider op te werpen. Deze normalisatie van de verhoudingen betekent dat de SP niet als een vijand wordt gezien, maar als een

concurrent. Deze herwaardering kan de basis vormen voor meer samenwerking tussen de PvdA en de SP, die tot nu toe maar moeizaam van de grond komt (zie de provinciale collegevorming). Een sterkere integratie van de SP in het openbaar bestuur zal gevolgen hebben voor de buitenstaandersrol die zij graag speelt (waarmee niet gezegd is dat meer bestuursverantwoordelijkheid per definitie een electorale prijs heeft – en waarom zou dat moeten, als SP-wethouders een goede prestatie leveren? De ervaring in een – weliswaar klein – aantal gemeenten wijst uit dat de SP wethouderschappen en kiezerswinst weet te combineren). Binnen het kader van die genormaliseerde relatie dient de PvdA zich op zakelijke wijze te profileren en zo het gevecht om de kiezer met de SP aan te gaan. ‘Durf te strijden, durf te winnen’, aldus een uitspraak van Mao die lange tijd als ondertitel het SP-ledenblad *de Tribune* sierde.

¹ Commissie-Vreeman, *De scherven opgeveegd. Een bericht aan onze partijgenoten*, Amsterdam: PvdA, 2007, p. 28.

² Gerrit Voerman, ‘PvdA hoeft SP-succes niet gelaten te accepteren’, in: *Lokaal bestuur*, 18 (1994), 6 (juni), p. 4-7.

³ Zie voor die laatste factor in het bijzonder Gerrit Voerman en Paul Lucardie, ‘De sociaal-democratisering van de SP’, in: Frans Becker en René Cuperus, red., *Verloren slag. De PvdA en de verkiezingen van november 2006*, Amsterdam: Mets & Schilt / Wiardi Beckman Stichting, 2007, p. 139-164.

⁴ www.sp.nl/partij/leden (25 juni 2007).

⁵ Joop van Holsteyn en Ruud Koole, ‘Wie zijn eigenlijk de leden van de PvdA? Een onderzoek’, in: *s&d*, 57 (2000), no. 2, p. 93-104; 98. In de groep van meer dan vijf uur ‘zitten raadsleden en andere min of meer voltijds in of namens de partij actieve partijleden’.

⁶ Een vergelijking tussen de SP en de PvdA is moeilijk omdat niet duidelijk is hoe de vraag was geformuleerd die de SP-leden voorgelegd kregen.

⁷ Zie Voerman en Lucardie, *op.cit.*, p. 145-150.

⁸ *Trouw*, 26 oktober 1991.

⁹ *NRC Handelsblad*, 25 september 1999.

¹⁰ Zie ook Bart Tromp, *Het sociaal-democratisch programma. De beginselprogramma's van SDB, SDAP en PvdA, 1878-1977*, Amsterdam, 2002.

¹¹ E-mail Tiny Kox, 12 februari 2007.

¹² Zie bijvoorbeeld Gerrit Voerman, ‘Een partij voor “gewone mensen”. Bij het parlementaire debuut van de SP’, in: *Politiek & Cultuur*, 54 (1994), 2 (apr.), p. 3-9; en idem, ‘Rode veren. De ideologische overeenkomsten en verschillen tussen PvdA en SP’. in: *Roodkoper. Tijdschrift voor cultuur, religie en politiek*, 7 (2002), 2 (apr.), p. 8-12.

¹³ Ronald van Raak, *Het rijke rooie leven. Verhalen over socialisme in Nederland*, Soesterberg: Aspekt, p. 88.

¹⁴ Bert Middel, *Politiek handwerk*, Amsterdam: Meulenhoff, 2003, p. 184.

¹⁵ *De Volkskrant*, 14 april 2007.

¹⁶ In de negende gemeente, Brunssum, deed de SP in 2006 niet aan de verkiezingen mee.

¹⁷ Commissie-Vreeman, *De scherven opgeveegd*, p. 15, 19, 24.

¹⁸ *De Volkskrant*, 14 april 2007.

¹⁹ *NRC Handelsblad*, 7 april 2007.

²⁰ Zie Werkgroep ‘Politiek inhoudelijke koers’, *De kaasstolp aan diggelen. De PvdA na de dreun van 15 mei*, Amsterdam: PvdA, 2002; en Werkgroep ‘Organisatie en politieke cultuur’, *Onder een gesloten dak groeit géén gras. Voor de leden, de nieuwe leden, politieke vertegenwoordigers en sympathisanten van de PvdA*, Amsterdam: PvdA, 2002.